

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.Драгоманова

РОЗОВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.015.3 : 316.77 : 159.928 (043)

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ
ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі практичної психології Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор

Пов'якель Надія Іванівна,

Інститут педагогіки і психології

Національного педагогічного університету

імені М.П.Драгоманова,

завідувач кафедри практичної психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,

дійсний член АПН України,

Моляко Валентин Олексійович,

завідувач лабораторії психології творчості

Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України.

кандидат психологічних наук, доцент,

Хмель Наталія Дмитрівна,

в.о. директора Інституту психології

Південноукраїнського державного педагогічного

університету імені К.Д.Ушинського.

Захист відбудеться „7” грудня 2007 р. о 12 – 00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „ 5 ” листопада 2007 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема професійно-комунікативних здібностей як психологічного феномена у загальній сукупності явищ індивідуального розвитку особистості та креативності як чинника їх розвитку є актуальною і своєчасною. Зміна пріоритетів у системі професійної діяльності психологів та модель взаємодії психолога з клієнтами, бо саме цей фахівець виступає як модель в сучасному суспільстві, потребує творчого підходу до розробки і застосування інноваційної психологічної роботи з ними. Актуальність проблеми дослідження розвитку професійно-комунікативних здібностей та їх чинника – креативності у студентської молоді, тобто в період адаптації та становлення основ професіоналізму, суттєво зростає у зв'язку з перебудовою системи освіти в сучасній Україні. В останні роки особлива увага приділяється ролі творчих передумов у професійному спілкуванні та активізації професійно-комунікативних здібностей у майбутніх психологів. Професійно-комунікативні здібності і чинники їх розвитку, а також, визначення взаємозв'язку психологічних особливостей креативності та професійно-комунікативних здібностей у становленні особистості студентів, виступають важливою складовою психологічної готовності майбутнього фахівця до успішної професійної діяльності.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена не тільки соціальною значущістю проблеми розвитку професійно-комунікативних здібностей, а й самою логікою розвитку досліджень у галузі психології здібностей, представниками якої виявлено системність детермінації такого складного об'єкта як здібності, творчі здібності, креативність (В.В.Давидов, В.М.Дружинін, Л.Б.Єрмолаєва-Томіна, Г.С.Костюк, О.І.Кульчицька, С.Д.Максименко, Л.Я.Малімон, О.М.Матюшкін, В.О.Моляко, Т.О.Піроженко, Н.І.Пов'якель, Я.О.Пономарьов, В.В.Рибалка, Б.М.Теплов, О.К.Тихомиров, М.О.Холодна, Ф.Баррон, Е.Боно, Дж.Гілфорд, К.Дункер, П.Торренс та ін.), досліджено параметри креативного середовища як важливого чинника розвитку творчої особистості (В.М.Дружинін, А.Б.Коваленко, О.М.Леонт'єв, Н.І.Пов'якель, В.О.Моляко, В.С.Юркевич та ін.), що сформувало умови для визначення на цій основі глибинних системоутворювальних характеристик креативної особистості та вивчення характеристик творчої особистості (Н.Г.Алексеев, П.С.Альтшуллер, І.С.Булах, А.Г.Виноградов, В.О.Моляко, О.П.Саннікова, О.В.Скрипченко, І.М.Семенов, Є.Г.Юдін та ін.).

В останні роки з'явилося багато робіт, у яких безпосередньо чи у зв'язку із вивченням інших проблем досліджуються питання професійно-комунікативної активності особистості. У працях вітчизняних та зарубіжних авторів по-різному розуміється роль і місце професійно-комунікативних здібностей у становленні і розвитку особистості. Це поняття наповнюється особливим змістом стосовно проблеми зазначених здібностей у професійному спілкуванні (О.О.Бодальов, Л.В.Долинська, В.А.Кан-Калік, Н.В.Кузьміна, О.О.Леонт'єв, Р.С.Немов, Л.Е.Орбан-Лембрик, Н.І.Пов'якель, Ю.О.Приходько, Г.В.Попова, Л.О.Савенкова, М.В.Савчин, В.А.Семиченко, С.В.Терещук, М.В.Тоба,

Т.Д.Щербан, Т.С.Яценко та ін.).

Отже, незважаючи на актуальність досліджуваних питань, доречно констатувати, що проблематика креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, в тому числі і за умов сучасних розвивальних психотехнологій та психотехнік, до останнього часу розроблялась недостатньо як у контексті педагогічної та вікової психології, так і загальної психології і, зокрема, психології здібностей. Тому має науковий сенс цілеспрямоване вивчення універсальних характеристик креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, розкриття природи і умов становлення професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів. Таким чином, соціальна і психологічна значущість визначеної проблеми, а також її недостатнє вивчення зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження: “Креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до плану науково-дослідних робіт кафедри практичної психології Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова “Удосконалення підготовки психологів на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях: бакалавр, спеціаліст, магістр” наукового напрямку “Зміст освіти, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів”. Тема дисертації затверджена Вченою Радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 11 від 27 квітня 2006 року) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 10 від 26 грудня 2006 року).

Мета дослідження – визначити психологічні особливості креативності та її місце у розвитку професійно-комунікативних здібностей у студентів – майбутніх психологів, а також умови і технології її активізації в системі вузівської підготовки фахівців.

Обрана мета обумовила такі **завдання дослідження**:

1. Виявити стан розробки проблеми професійно-комунікативних здібностей та чинники їх розвитку у психологічній літературі, в тому числі, і креативності.

2. Обґрунтувати критерії та ознаки показників креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей та їх складових у майбутніх психологів.

3. Виявити особливості взаємозв'язку виділених в результаті психологічного аналізу чинників професійно-комунікативних здібностей у студентів в системі вузівської підготовки, місце і роль креативності як чинника розвитку в усіх її проявах і видах.

4. Виявити особливості взаємозв'язку рівня розвитку професійно-комунікативних здібностей та особливостей креативності у студентів.

5. Дослідити психологічні умови та динаміку розвитку професійно-комунікативних здібностей у процесі вузівської підготовки

майбутніх психологів за умов застосування креативних психотехнологій.

В основу дослідження було покладено **припущення** про те, що креативність є чинником розвитку професійно-комунікативних здібностей, що проявляється у їх професійній спрямованості, різноманітності та рівнях прояву творчих складових, їх інтеграції в успішності вирішення фахових психологічних завдань. Крім того, використання професійно-орієнтованих креативних психотехнологій в процесі вузівської підготовки майбутніх фахівців впливає на розвиток професійної спрямованості комунікативних здібностей, креативного професійно-комунікативного потенціалу, рівень розвитку та інтеграцію професійно-важливих складових комунікативних здібностей, їх показників і творчих проявів.

Об'єкт дослідження – професійно-комунікативні здібності та чинники їх розвитку.

Предмет дослідження – психологічні особливості креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів у процесі їх вузівської підготовки.

Методи дослідження. У процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань та перевірки висунутого припущення були застосовані теоретичні методи: теоретичний аналіз проблеми, узагальнення наукової літератури з проблематики дослідження, систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних; емпіричні методи: анкетування, тестування, в тому числі опитувальники і спостереження, індивідуальні та групові бесіди; констатувальний та формувальний експеримент.

Для досягнення цілей дослідження застосовувався комплекс тестових методик для діагностики: видів і показників креативності – креативного мислення (П.Торренс), креативного потенціалу (Г.С.Никифоров), особистісної креативності (Є.Є.Тунік), соціальної креативності особистості (Н.П.Фетіскіна та ін.), рівень креативності (Дж.Джонсон), вербальна креативність (С.Медник), комунікативна креативність (О.П.Саннікова та Р.В.Белоусова); професійно-комунікативних здібностей та їх складових – комунікативні і організаторські здібності (Б.Ф.Федоришин та В.В.Синявський), рівень контактності (В.Ф.Ряховський); визначення індивідуально-типологічних передумов професійно-комунікативних здібностей – рівень сили/слабкості нервової системи (Є.П.Ільїн), когнітивна гнучкість мислення (А.С.Лачинс); спрямованість особистості (А.Басс); визначення взаємозв'язку типу особистості та сфери професійної діяльності (Дж.Голланд); в роботі використовувалися методи факторного аналізу, комп'ютерної обробки експериментальних результатів (програма SPSS 12.0), статистичного аналізу отриманих даних та якісної інтерпретації результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* здійснено інтегроване вивчення професійно-комунікативних здібностей психологів у контексті їх взаємозв'язку з креативністю та її змістовними складовими; виявлено особливості впливу креативності на розвиток професійно-комунікативних здібностей у майбутніх психологів;

системно розглянуто та досліджено психологічні особливості професійно-комунікативних здібностей студентів-психологів, складники та показники рівня розвитку професійно-комунікативних здібностей студентів; поглиблено та уточнено психологічні умови та визначено шляхи оптимізації ефективного розвитку професійно-комунікативних здібностей та креативності у майбутніх психологів протягом вузівської підготовки;

- *набуло подальшого розвитку* знання з проблематики змісту професійно-комунікативних здібностей, уявлення про залежність між специфікою рівнів розвитку особистісної і соціальної креативності, креативного потенціалу, складових професійно-комунікативних здібностей, професійної спрямованості особистості та взаємозв'язку типу особистості і сфери професійної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що структурований і апробований у дисертаційному дослідженні психодіагностичний комплекс та авторська програма розвитку креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей можуть застосовуватися викладачами ВНЗ при підготовці психологів та практичних психологів. Авторські навчально-методичні посібники „Креативний потенціал особистості та його становлення у майбутнього психолога” та „Генеза креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей у студентів-психологів” успішно апробовані у навчальному тренінгу „Креативне спілкування та самопізнання” і можуть бути рекомендовані для підготовки майбутніх вчителів та психологів у навчальних закладах різного рівня акредитації та підвищення кваліфікації. Отримані результати дають можливість викладачам вищих навчальних закладів оптимізувати і вдосконалювати процес формування професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, підвищити ефективність професійно-комунікативної підготовки студентів (особливо майбутніх психологів), зокрема, у напрямку розвитку у них креативності та креативного потенціалу.

Результати дисертації *впроваджено* автором у навчально-виховний процес підготовки майбутніх фахівців освітянської галузі у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (Довідка № 04–10/1316 від 12.06.07); у Ізмаїльському державному гуманітарному університеті (Довідка №1–7/549 від 13.06.07); у Луганському Національному педагогічному університеті імені Т.Г.Шевченка (Довідка №11243 від 12.06.07); у Тетерівській загальноосвітній середній школі (Довідка № 9 від 5.06.07).

Особистий внесок автора. Розроблені наукові положення та одержані теоретичні й емпіричні результати є самостійним внеском автора у розвиток досліджень креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей у майбутніх психологів, розробку психолого-педагогічних засобів їх психодіагностики та розвитку. У спільних наукових публікаціях автору належить: у навчально-методичному посібнику „Генеза креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей у студентів-психологів” авторським є результати експериментального дослідження креативності та

професійно-комунікативних здібностей; у навчально-методичному посібнику „Креативний потенціал особистості та його становлення у майбутнього психолога” авторським є результати експериментального дослідження – креативного потенціалу студентів; у навчально-методичному посібнику „Кваліфікаційні роботи з практичної психології: курсові роботи” авторським є структурування тематики та рекомендацій до написання курсових робіт з проблеми креативності та комунікативних здібностей.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися, обговорювалися і отримали схвалення на засіданнях кафедри практичної психології Інституту педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова та лабораторії творчості Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України; результати дослідження викладено на звітних наукових конференціях викладачів та аспірантів НПУ імені М.П.Драгоманова (Київ, 2005, 2006, 2007); Міжнародній науково–практичній конференції “Чорнобильська катастрофа: 20 років потому” (Житомир, 2006); Других Міжнародних Драгоманівських читаннях, присвячених 165-річчю від народження М.П.Драгоманова (Київ, 2006); Міжнародній науково-практичній конференції “Генеза буття особистості”, присвяченій ювілею наукової та педагогічної діяльності акад. С.Д.Максименка (Київ, 2006); Міжнародній науково-практичній конференції „Методології та технології практичної психології в системі вищої освіти” (Київ, 2007); Всеукраїнській науковій конференції „Психосоціальний розвиток особистості: формування життєвих перспектив” (Рівне, 2007); Шостій міжнародній науково-теоретичній конференції „XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія” (Київ, 2007); I Всеукраїнській науково-практичній конференції „Генезис творчості в житті людини” (Горлівка, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції „Когнітивні процеси та творчість” (Одеса, 2007).

Публікації. Зміст та результати теоретичного та експериментального дослідження відображено у 24 публікаціях автора: 15 статей опубліковано у науково-фахових виданнях, затверджених ВАК України, всі вони одноосібні; 5 статей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 4 навчально-методичні розробки (з яких 3 – у співавторстві).

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літератури (329 найменувань, із яких – 35 іноземними мовами), додатків на 52 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 196 сторінках комп’ютерного набору. Робота містить 28 таблиць, 23 рисунка на 32 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 287 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об’єкт, предмет, мету та завдання дослідження, сформульовано припущення, висвітлено наукову новизну, практичне значення дослідження, наведено дані про апробацію та впровадження одержаних результатів.

У першому розділі – „Теоретичні засади вивчення професійно-комунікативних здібностей та креативності як чинника їх розвитку” подано результати теоретико-методологічного аналізу проблематики дослідження креативності та професійно-комунікативних здібностей, визначено роль та місце креативності у процесі розвитку особистості. Систематизовано, виходячи з цілей дослідження, теоретичні підходи до дослідження креативності та професійно-комунікативних здібностей вітчизняних і зарубіжних дослідників. Провівши аналіз досліджень літератури з даної проблематики, ми дійшли до висновку, що дослідження здібностей мають довгу історію, але ще й на сьогодні у теоретичній розробці даного питання залишається дуже багато невирішених питань. В першу чергу, це стосується визначення самого змісту поняття „здібності”, характеристики їх сутності, ролі, структури, специфіки, розвитку, прояву та чинників, на які звертають увагу як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, які ще й досі є предметом численних досліджень (Б.Г.Ананьєв, Д.Б.Богоявленська, Л.С.Виготський, В.М.Дружинін, Д.Б.Ельконін, В.А.Крутецький, Г.С.Костюк, В.О.Моляко, Н.І.Пов’якель, Я.О.Пономарьов, Б.М.Теплов, М.О.Холодна, В.Д.Шадриков та ін.).

Таким чином, узагальнюючи, можна зазначити, що більшість вчених розглядають здібності як індивідуально-психологічні особливості особистості, які забезпечують успіх у діяльності та спілкуванні, легкість оволодіння ними, при цьому здібності не можуть бути зведені до знань, умінь і навичок, які є у людини, але саме здібності забезпечують їхнє швидке набуття та ефективне застосування.

Специфіка професійного спілкування між психологом та клієнтом підвищує вимоги до професійно-комунікативних здібностей фахівця, що потребує визначення шляхів розвитку професійно-комунікативних здібностей та їх чинників у студентів-майбутніх психологів. Значна частина авторів (О.Ф.Бондаренко, Н.В.Кузьміна, О.О.Леонтєв, С.Д.Максименко, Л.Є.Орбан-Лембрик, Н.І.Пов’якель, Л.О.Савенкова, В.А.Семиченко, С.В.Терещук, Н.В.Чепелева, Т.Д.Щербан та ін.) вважають одними з найголовніших професійно-комунікативних здібностей психологів: схильність до організації тривалої і ефективної взаємодії з клієнтами, підвищена контактність, відповідальність, професійна спрямованість, швидке реагування на непередбачені ситуації тощо. При цьому не існує єдиного визначення професійно-комунікативних здібностей.

Серед різноманітних чинників професійно-комунікативних здібностей, креативність визначається одним із провідних та проявляється у пошуково-перетворювальній активності, у подоланні стереотипів поведінки, у порушенні одноманітності у зіткненнях з дійсністю, у продуктивному її перетворенні, створенні нових об’єктів тощо. Розвиваючись у діяльності, і, поєднуючись з провідними мотивами, креативність функціонально закріплюється у структурі особистості і виявляється як здатність до продуктивної зміни і створення чогось якісно нового. Креативність, з одного боку, розвивається і формується у залежності від особливостей і умов перебігу

процесу творчості (як об'єктивна детермінанта), а з іншого, реалізується у ньому і представляє його мотиваційно-потребову основу (як суб'єктивна детермінанта творчості). Так само вона виявляється на неусвідомленому (орієнтовно-приспосувальному) і свідомому (пізнавально-перетворювальному, дослідницькому) рівнях індивідуальної діяльності і соціально-рольової поведінки. Тому, результати цих досліджень дозволяють по-новому підійти до розгляду проблеми креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей особистості.

Вивченню особливостей професійно-комунікативних здібностей та їх прояву у спілкуванні та становленні професіоналізму в юнацькому віці, у науковій літературі присвячено велику кількість робіт, у яких аналізується широкий спектр питань: місце юнацького етапу в онтогенезі (І.Л.Божович, Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, А.В.Петровський, Д.І.Фельдштейн та ін.); завдання розвитку у даний період сензитивності і новоутворень віку, проблеми провідної діяльності (Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, А.М.Монт'єв та ін.); зміни у структурі особистості, якісно нові ступені розвитку емоційно-вольової сфери, самосвідомості, інтелекту (І.Л.Божович, В.В.Давидов, А.К.Маркова, А.М.Прихожан, А.М.Матюшкін та ін.); особливості спілкування з ровесниками та дорослими (Т.В.Драгунова, Я.Л.Коломінський, А.П.Краковський та ін.). Більшість дослідників, які займалися проблематикою юнацького віку, сходяться на думці про визнання того величезного значення, котре має для осіб юнацького віку комунікативна діяльність та професійне спілкування.

Інакше кажучи, професійна комунікативна діяльність забезпечується психологом як особистістю, її моральними установками, бажанням і прагненням працювати з людьми. Саме тому найбільш важливою постає проблема не тільки забезпечення майбутнього психолога знаннями законів і механізмів спілкування відповідними вміннями та навичками, а й розвитку у майбутніх фахівців професійної спрямованості на комунікативну діяльність.

У **другому розділі** – *„Психологічні особливості та стан розвитку креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей студентів-психологів”* – обґрунтовано методики та результати констатувальної частини дослідження. Охарактеризовано психодіагностичний інструментарій, описано якісно-кількісний аналіз отриманих результатів вивчення креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей, досліджено складові креативності та професійно-комунікативних здібностей, визначено психологічні чинники професійно-комунікативних здібностей, їх взаємозв'язок та специфіку. Дослідно-експериментальна робота виконувалась на базі НПУ імені М.П.Драгоманова. Дослідження проводилося впродовж 2003 – 2007 років. Різними видами дослідно-експериментальної роботи було охоплено 150 студентів – майбутніх психологів першого, третього та п'ятого курсів денної форми навчання Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та 50 психологів, що мають стаж роботи не менше 3-х років.

За результатами анкетування групи працюючих психологів зі стажем роботи не менше 3-х років визначено структурні складові

професійно-комунікативних здібностей, їх зміст та особливості, виявлено питому вагу визначених складових. Встановлено наступний розподіл складових професійно-комунікативних здібностей: контактність (76%), легкість вступу в комунікативні контакти (82%), здібності тримати комунікативні контакти (92%), здібності слухати й розуміти інших (84%), розрізняти змішані та замасковані повідомлення клієнтів (88%), адекватно розуміти вербальні та невербальні сигнали (72%), тривалий час утримувати велику кількість інформації (74%), здатність долати комунікативні бар'єри (82%), організаторські здібності (78%). Визначено, що всі встановлені нами складові професійно-комунікативних здібностей визначаються працюючими психологами як важливі та професійно необхідні для здійснення професійної діяльності.

Креативність як чинник професійно-комунікативних здібностей досліджувалася за допомогою спеціально підбраного комплексу тестових методик для діагностики інтегрованої креативності - креативного мислення (П.Торренс); креативного потенціалу (Г.С.Никифоров); особистісної креативності (Є.Є.Тунік); соціальної креативності особистості (Н.П.Фетіскіна та ін.) невербальна креативність (С.Медник), рівень креативності (Дж.Джонсон), комунікативна креативність (О.П.Саннікова та Р.В.Белоусова) та для діагностики професійно-комунікативних здібностей, їх складових та передумов - КОЗ-2 (Б.Ф.Федоришин та В.В.Синявський); рівня контактності (В.Ф.Ряховський); рівня сили/слабкості нервової системи (Є.П.Ільїн); когнітивна гнучкість мислення (А.С.Лачинс); визначення спрямованості особистості (А.Басс); визначення взаємозв'язку типу особистості та сфери професійної діяльності (Дж.Голланд). Встановлено, що професійно-комунікативні здібності студентів набувають свого розвитку залежно від зовнішніх впливів та соціальних умов. Водночас, експеримент показав деяке підвищення в темпах їх розвитку, хоча і незначне. Це свідчить про тісний взаємозв'язок між потребою у професійно-комунікативній діяльності та розвитком професійно-комунікативних здібностей у студентів-психологів.

У констатувальній частині дослідження (три експериментальні групи студентів: 1 курс – Експ. гр.1; 3 курс – Експ. гр.2; 5 курс – Експ. гр.3), було виявлено рівні розвитку професійно-комунікативних здібностей та їх складових, комплекс характеристик креативності студентів, що базується на розкритті структурних ознак і показників креативності та професійно-комунікативних здібностей, необхідних передумов її вияву і розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика рівнів розвитку професійно-комунікативних здібностей

Рівні розвитку професійно-комунікативних здібностей	Порівняльна характеристика розвитку професійно-комунікативних здібностей у студентів – майбутніх психологів (у %)		
	Експ. гр. 1	Експ. гр. 2	Експ. гр. 3
Зависокий	-	-	2
Високий	2	2	4
Середній	18	20	20

Нижче середнього	48	54	52
Низький	32	14	22

Виявлено, що у студентів всіх курсів переважає нижче середнього рівень розвитку професійно-комунікативних здібностей (Експ. гр. 1 – 48%, Експ. гр. 2 – 54%, Експ. гр. 3 – 52%) та низький (Експ. гр. 1 – 32%, Експ. гр. 2 – 14%, Експ. гр. 3 – 22%). Як засвідчують результати дослідження, цілеспрямований розвиток креативності в усіх її видах, а також комплексу складових професійно-комунікативних здібностей, зокрема, здатності особистості до професійно-спрямованого спілкування, контактності, психолого-фізіологічних передумов (сили/слабкості нервової системи), когнітивна гнучкість мислення, спрямованість особистості і виступає необхідною передумовою продуктивного розвитку професійно-комунікативних здібностей у майбутніх психологів.

Визначено за відповідними методиками різні види й показники креативності: вербальну і невербальну, комунікативну, соціальну та особистісну креативність. Виявлені рівні креативності підготовки студентів дозволяють визначити наявні переваги і недоліки професійно-комунікативної підготовки, сильні і слабкі сторони власного індивідуального стилю комунікативної взаємодії, визначити та обґрунтувати шляхи їх оптимізації, усвідомити сутність процесів, які реально відбуваються у професійній підготовці. Передбачається, що ефективність засвоєння професійно-комунікативних умінь та прояву професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів зумовлюється рівнем ціннісного ставлення до них. Позитивна налаштованість студентів на розвиток креативності та професійно-комунікативних здібностей зумовлює поглиблене вивчення проблем психології спілкування, активізацію пошуку комунікативних знань, співставлення та співвіднесення їх з власними комунікативними можливостями.

Виявлено специфіку показників інтегрованої креативності. Запропонована логіка аналізу креативності з точки зору системного підходу дає можливість суттєво переосмислити роль і значення креативності, креативного потенціалу та його становлення у психологів, що забезпечує готовність до оптимальної організації професійної взаємодії, передавання та сприйняття інформації, ефективність і довготривалість комунікативних контактів.

У досліджуваних студентів визначено психологічні характеристики профілів креативності, які пов'язані з типами і характеристиками показників креативності. Виділено два профілі: гармонійний та частковий, негармонійний. Кожен профіль має декілька рівнів розвитку креативності – високий (обдарований), високий, вище середнього, середній, нижче середнього, низький. Для першого гармонійного профілю креативності студентів характерно: високий рівень розвитку швидкості, гнучкості, оригінальності мислення та розробленості теми; високий рівень креативного потенціалу, особистісної та соціальної креативності, що характеризується продуктивністю, оригінальністю та швидкістю вирішення завдань; розвиненою інтуїцією, допитливістю, багатою уявою, схильністю до ризику та складності тощо. Для часткового, негармонійного профілю креативності студентів, який на відзнаку від першого

представлено більш широко, характерно: помірний рівень розробленості теми та гнучкості мислення; низький рівень прояву швидкості, оригінальності мислення; мінімальний рівень розвитку уяви; нездатність до структурування речей, що характеризується прагненням до детальної розробленості ідей, при цьому відсутність нових ідей та комбінацій; мислення стереотипне і не має бажання від нього відмовлятися; мінімальною кількістю створення нових ідей, не має бажання виходити за межі стереотипних асоціацій; здатністю до вирішення завдань стереотипним шляхом тощо (рис. 1).

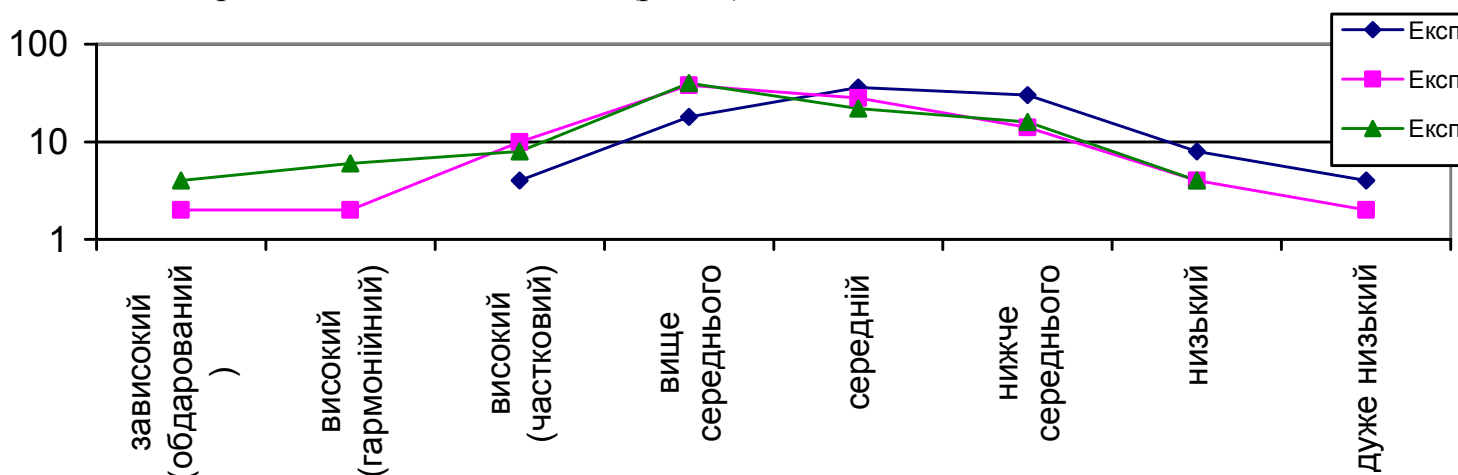

Рис. 1. Порівняльна характеристика профілів і рівнів креативності у студентів.

Зокрема встановлено за методикою П.Торренса, що чим вищі показники швидкості, тим нижчі показники – розробленості, і, навпаки. За більшістю показників методик студенти мають досить низькі показники рівні креативності. Крім того, серед видів креативності за показниками методиками було визначено ряд відмінностей: вербальна креативність, так як і невербальна креативність, в Експ. гр. 3, майже не відрізняється від інших показників експериментальних груп; в той час як комунікативна креативність і особистісна креативність у Експ. гр. 3 переважає майже на половину в порівнянні з іншими експериментальними групами; соціальна креативність і креативний потенціал майже не відрізняються у всіх експериментальних групах. В той же час відзначено, що найвищі показники креативності властиві студентам, що відзначаються гармонійним профілем, також, мають високий рівень розвитку більшості видів креативності. Доведено, що найбільш високі показники професійно-комунікативних здібностей мають студенти з гармонійним профілем креативності.

Результати щодо зв'язку рівнів гнучкості мислення із показниками рівнів креативності у майбутніх психологів підтверджується встановленням статистично значущих зв'язків між окремими їх показниками. Встановлено достовірні кореляційні зв'язки між показниками, діагностованими у студентів, які відрізняються швидкістю, розробленістю та креативною гнучкістю мислення. Найбільш значимими є швидкість, що корелює з розробленістю ($r=0,025$, при $p<0,05$), швидкість з креативною гнучкістю ($r=0,057$, при $p<0,05$), розробленість з креативною гнучкістю ($r=0,002$, при $p<0,05$), креативна гнучкість мислення з гнучкістю ($r=0,091$, при $p<0,05$). Проведення

кореляційного аналізу показників креативності та рівнів розвитку когнітивної гнучкості мислення дозволило встановити, що студентам з вищим рівнем розвитку їх прояву притаманні пластичність мислення, швидке реагування на зміни в навколишньому середовищі, здатність генерувати велику кількість ідей та застосовувати різноманітні стратегії при вирішенні проблем. Встановлено, що для розвитку професійно-комунікативних здібностей важливою передумовою є потреба в контактності особистості та професійна спрямованість. Виявлено, що у студентів – майбутніх психологів переважає нижче середнього рівень контактності: Експ. гр. 1 (36%), Експ. гр. 2 (26%), Експ. гр. 3 (20%) та низький рівень контактності: Експ. гр. 1 (38%), Експ. гр. 2 (34%), Експ. гр. 3 (24%).

Встановлено статистично значущий кореляційний зв'язок між показниками професійно-комунікативних здібностей та їх складовими. Значну кількість статистично достовірних відмінностей встановлено між проявом професійно-комунікативних здібностей та рівнем контактності ($r=0,023$ при $p<0,05$). Студенти з вищим рівнем прояву професійно-комунікативних здібностей виявилися більш наполегливими, цілеспрямованими, мають потребу надавати і приймати допомогу, встановлювати контакти з незнайомими людьми, не відчують дискомфорту у прилюдних виступах перед аудиторією. Факторний аналіз підтвердив провідну роль креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей серед інших значущих чинників. Окрім того, аналіз факторних матриць дозволив встановити взаємозв'язок сили/слабкості нервової системи (0,511), розробленості (0,608), легкості у спілкуванні (0,841), самопрезентації (0,598), незалежності мислення (0,784), емоційної стабільності (0,800).

У досліджуваних групах студентів виявлено недостатній для майбутньої професії психолога рівень розвитку креативного мислення, креативного потенціалу, особистісної та соціальної креативності, переважно нижче середнього та середній рівні розвитку комунікативних здібностей та контактності, але водночас у більшості студентів переважає вище середнього та високий рівні психологічних передумов професійно-комунікативних здібностей, що дає змогу вважати, що при спеціально організованому креативному середовищі та сприятливому їх розвитку можна підвищити і рівні розвитку показників та співвідношення профілів креативності особистості.

У **третьому розділі** – *„Розвиток професійно-комунікативних здібностей за умов застосування креативних психотехнологій та активізації креативності майбутніх психологів”* – обґрунтовано та представлено методика, зміст та основні результати формульованого експерименту. Метою даного етапу дослідження є обґрунтування, зміст і результати впровадження інтегрованої розвивальної програми активізації ресурсів креативності та дослідження динаміки розвитку професійно-комунікативних здібностей у студентів–майбутніх психологів. Було простежено динаміку активізації взаємозв'язку креативності та професійної спрямованості студентів; визначено динаміку розвитку креативності та професійно-комунікативних здібностей шляхом застосування креативних психотехнологій та психотехнік у студентів –

майбутніх психологів.

Формувальний експеримент складається з чотирьох блоків, кожен в свою чергу – з 6 – 8 занять по 1,5 години кожне. Заняття проводилися зі студентами 5-го курсу протягом семестру. Кожне заняття за своєю суттю являється „лабораторним заняттям” на якому проводяться експерименти з професійно-комунікативними та креативними психотехніками. Програма включає чотири наступні блоки: розвиток професійно-комунікативних здібностей слухати і розуміти партнера; розвиток професійних здібностей гнучкості, точності, оригінальності мислення та багатой уяви у комунікаціях; розвиток професійно-комунікативних здібностей в емоційно напружених і проблемних професійних ситуаціях, розвиток професійно-комунікативних здібностей говорити і переконувати.

В основі програми активізації креативності та розвитку креативного потенціалу знаходиться принцип поступовості, поетапності; кожен наступний етап виходить із попереднього. За допомогою чітко структурованих завдань, майбутні психологи поступово набувають здібностей професійного слухання (нерефлексивного, рефлексивного, активного, емпатійного) та розуміння партнерів. У подальшому процесі розвитку уяви, мислення, а також якостей креативної особистості, студенти навчаються правильно реагувати в емоційно-напружених ситуаціях і тільки потім набувають професійно-комунікативних здібностей, які мають переконувальний вплив на партнерів, що є надзвичайно важливим в роботі психолога з клієнтами.

Аналізуючи результати формувальної частини дослідження, ми простежили динаміку взаємозв'язку креативності та професійно-комунікативних здібностей студентів - майбутніх психологів до і після застосування спеціальних креативних психотехнологій та перевірено за комплексом попередньо названих методик (табл. 2).

Таблиця 2

**Показники креативності до і після формувального експерименту
(за методикою П.Торренса)**

Показники креативності	Рівень прояву показників креативності	Кількість досліджуваних (у %)			
		Експериментальна група		Контрольна група	
		до експерименту	після експерименту	до експерименту	після експерименту
Швидкість	високий	10	48	8	10
	середній	52	46	52	56
	низький	38	6	40	34
Гнучкість	високий	12	36	4	6
	середній	56	42	60	64
	низький	32	22	36	30
Оригінальність	високий	4	62	6	12
	середній	60	26	48	52
	низький	36	12	42	36
Розробленість	високий	8	64	4	8

	середній	54	28	56	58
	низький	38	8	40	34

Особливо значущим результатом є підтвердження взаємозв'язку інтегрованої креативності та професійно-комунікативних здібностей у тому, що з підвищенням показників інтегрованої креативності, підвищуються і показники професійно-комунікативних здібностей. Отримані результати підтверджуються, також, особливостями рішення професійно-психологічних завдань – студенти, що мають високий рівень креативності, відзначаються і вищими показниками розвитку професійно-комунікативних здібностей. Порівняльний аналіз результатів застосування програми активізації ресурсів креативності як інтенсивної форми спеціальних психотехнологій дозволив відзначити, що більшість показників креативності стали вищими, співвідношення профілів креативності змінилися на краще, відповідно, стали вищими показники професійно-комунікативних здібностей (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка профілів креативності і рівнів розвитку професійно-комунікативних здібностей до і після формувального експерименту

Профілі креативності	Рівні розвитку	Показники профілів креативності (у %)				Показники професійно-комунікативних здібностей (у %)			
		Експ. гр.		Контр. гр.		Експ. гр.		Контр. гр.	
		До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Гармонійний	Зависокий (обдарований)	4	6	2	2	2	6	2	4
	Високий	14	22	12	14	4	24	6	6
Негармонійний	Вище середнього	40	54	42	38	20	48	18	22
	Середній	22	12	22	26	26	14	30	20
	Нижче середнього	16	6	20	18	26	8	24	26
	Низький	4	-	2	2	22	-	20	22

Таким чином, результати формувальної частини дослідження підтвердили загалом гіпотезу дослідження стосовно креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних здібностей, що має прояв у професійній спрямованості, різноманітності та рівнів розвитку творчих складових, їх інтеграції в успішності вирішення фахових психологічних завдань. Доведено, що використання професійно-орієнтованих креативних психотехнологій у процесі вузівської підготовки майбутніх фахівців позитивно впливає на розвиток професійної спрямованості професійно-комунікативних здібностей майбутніх

психологів, креативного потенціалу, рівень розвитку та інтеграцію професійно-важливих складових професійно-комунікативних здібностей, їх показників і змістовних складових.

Проведене дисертаційне дослідження дозволило зробити наступні загальні висновки:

ВИСНОВКИ:

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів, що виявляється у вивченні професійно-комунікативних здібностей та креативності; у встановленні змістовних структурних складових професійно-комунікативних здібностей; визначенні профілів креативності; розробці та впровадженні інтегрованої програми активізації ресурсів креативності та креативного потенціалу у майбутніх психологів.

1. У трактуванні професійно-комунікативних здібностей виокремлюють психологічний, психологічно-педагогічний, соціальний та діяльнісний підходи. Професійно-комунікативні здібності є комплексом індивідуально-психологічних особливостей, що забезпечують професійно-спрямовану здатність особистості до активного та ефективного (оптимального) спілкування, передавання та адекватного сприйняття інформації, організації взаємодії з іншими людьми, адекватного розуміння себе та своєї поведінки, розуміння партнерів по спілкуванню та їх поведінки, що виступає необхідною умовою подальшої успішної професійної діяльності.

2. Професійно-комунікативні здібності сучасного психолога є багатограним особистісно-професійним утворенням, яке забезпечує здатність до оптимальної організації взаємодії з іншими учасниками психологічного процесу та індивідуально-психологічних особливостей співрозмовників, швидкість та легкість засвоєння нових, більш ефективних форм професійно-спрямованої комунікативної поведінки. Встановлена роль етапу професіоналізації у ВУЗі як провідного у активізації та фундації в студентському віці професійно-комунікативних здібностей.

3. Професійно-комунікативні здібності, як і характеристики креативності, набувають свого розвитку залежно від зовнішніх впливів та соціальних умов. Визначено деяке зниження в темпах їх розвитку, хоча і незначне. З однієї сторони, це свідчить про тісний взаємозв'язок між креативністю та комунікативними здібностями, а з іншої - про недостатність комунікативної підготовки як суттєвої професійно-важливої характеристики майбутнього психолога. Професійно-комунікативні здібності інтегруються у стилі професійної взаємодії психолога, забезпечуючи індивідуальний характер його комунікативної діяльності з клієнтом та є основою готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності, провідним компонентом якої є високий рівень креативності. Виявлено комплекс психологічних складових професійно-комунікативних здібностей. Визначено, що загальний рівень розвитку професійно-комунікативних здібностей у студентів нерівномірний.

4. Професійно-комунікативні здібності майбутніх психологів включають

змістовні структурні складові: контактність, легкість вступу в професійно-комунікативні контакти, здібності тримати професійно-комунікативні контакти, здібності слухати і розуміти інших, здійснювати психологічний вплив в процесі комунікації, розрізняти первинний і глибинний зміст повідомлень клієнтів, адекватно розуміти вербальні і невербальні комунікативні сигнали, тривалий час утримувати велику кількість інформації, здатність долати комунікативні бар'єри тощо.

5. Розвиток креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів у вищих навчальних закладах відбувається на ґрунті психологічних передумов, серед яких виокремлено наступні: вроджені, загально-психологічні, соціально-психологічні, психолого-педагогічні, котрі розглядаються нами в єдності і взаємозумовленості. Нами було виділено показники креативності (креативний потенціал, оригінальність, гнучкість, швидкість мислення, розвинена уява, надання переваг труднощам, схильність до ризику, допитливість, соціальна, особистісна, вербальна, невербальна, комунікативна креативність). Виявлено різні профілі креативності студентів (гармонійний, негармонійний) та їх рівні (зависокий (обдарований), високий, вище середнього, середній, нижче середнього, низький), що тісно пов'язано з рівнем розвитку професійно-комунікативних здібностей.

6. Існує тісний взаємозв'язок креативності та професійно-комунікативних здібностей студентів, результативності вирішення професійно-комунікативних завдань у майбутніх психологів та ряду психологічних чинників: якісні та кількісні характеристики креативності особистості, типологічні властивості сили/слабкості нервової системи, рівнем контактності (зумовлюється мотивацією психологічної діяльності, бажанням контактувати з професійним середовищем, усвідомленням професійно важливих комунікативних характеристик психолога), рівнем креативного потенціалу, спрямованістю особистості та взаємозв'язком типу особистості і сфери професійної діяльності.

7. Важливою психолого-педагогічною умовою розвитку професійно-комунікативних здібностей у майбутніх спеціалістів є спеціальна організація у вищому навчальному закладі професійно-спрямованої комунікативної підготовки студентів-психологів, орієнтована на активізацію творчих ресурсів особистості. Спеціально розроблені тренінгові психотехнології виступають умовою інтегрованого розвитку творчих ресурсів особистості, що активізує, в свою чергу, розвиток професійно-комунікативних здібностей.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалися послідовною реалізацією теоретичних положень у вирішенні завдань емпіричного дослідження; застосуванням системи методів та прийомів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження; проведенням дослідно-експериментальної роботи з дотриманням вимог надійності та валідності; репрезентативністю вибірки і використанням методів математичної статистики для обробки отриманих даних.

Проведене дослідження не вичерпує усієї глибини поставленої проблеми. Перспективи подальшої науково-дослідної роботи вбачаємо у вивченні розвитку

професійно-комунікативних здібностей як чинника міжособистісної сумісності у студентському середовищі, поглибленому вивченню етапів розвитку комунікативних здібностей, аналізу зворотнього впливу адекватності сприйняття особистістю власних комунікативних характеристик на стиль професійної діяльності.

Основний зміст роботи відображено у таких публікаціях автора:

1. Розова Т.М. Професійно-комунікативні здібності та їх розвиток в процесі вузівської підготовки психологів-практиків // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць . – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. - № 11 (35). – С. 194 – 200.

2. Розова Т.М. Психологічні властивості нервової системи як передумова успішності професійного спілкування майбутніх психологів // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць . – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. - № 12 (36)– С. 212–218.

3. Розова Т.М. Психологічна характеристика особистості студентів практичних психологів (для роботи з наслідками техногенно-екологічних катастроф) // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць . – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2006. - № 12 (37). – С.186 – 190.

4. Розова Т.М. Конструктивність професійного спілкування психолога-практика як умова його психологічного здоров'я // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України. Екологічна психологія / за ред. Максименка С.Д. – К.: “Логос”, 2006. – Т.7. – Випуск 9. – С. 321 – 326.

5. Розова Т.М. Професійно-комунікативні здібності майбутнього психолога як складова та прояв професіоналізму у вирішенні фахових завдань // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості: Збірник наукових праць / за ред. В.О.Моляко. – Т.1. – Випуск 1. – Житомир: ЖДУ імені І.Франка, 2006. – С. 168 – 177.

6. Розова Т.М. Психологічна специфіка професійно-комунікативних здібностей та їх розвитку у майбутніх психологів // Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д. – К.: “Міленіум”, 2006. – Випуск 29. – С. 577 – 586.

7. Розова Т.М. Креативність як умова професіоналізму та особистісного зростання психолога-практика // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д. - Т.8. - Ч. 9 – К.: Гнозис, 2006. – С. 302 – 314.

8. Розова Т.М. Особистісні чинники розвитку креативності як складової комунікативних здібностей майбутніх психологів // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості та обдарованості: Збірник наукових праць / за ред. В.О.Моляко. – Т.12. – Випуск 2. – Житомир: ЖДУ імені І.Франка, 2007. – С. 216 – 222.

9. Розова Т.М. Креативні методи у розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів в системі вузівської підготовки // Актуальні

проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. С.Д.Максименка, М.В.Папучі. – Київ-Ніжин: НДУ; ДС “Міланік”, 2007. – Т.10. - Випуск 1., - Ч.2. – С. 96 – 98.

10. Розова Т.М. Професійно-комунікативні здібності сучасного фахівця в системі “Людина - Людина” як психологічний феномен // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д. - Т.9. - Ч. 2 – К.: Гнозис, 2007. – С. 247 – 256.

11. Розова Т.М. Професійна спрямованість як умова розвитку комунікативних здібностей у майбутніх психологів // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 37. – Рівне: РДГУ, 2007. – С. 188 – 193.

12. Розова Т.М. Креативні психотехніки як умова розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. - № 17 (41). Ч.1. – С. 356 – 361.

13. Розова Т.М. Генеза професійно-комунікативних умінь конкуренто-спроможного психолога в системі організації освітянського менеджменту / Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Психологічні науки. – К.: КИМУ.– 2007. - Випуск 10. – С. 98 – 106.

14. Розова Т.М. Змістові характеристики потреби у спілкуванні як чинника успішної професійної комунікації в системі „психолог - клієнт” // Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. / за ред. С.Д.Максименко, Л.М.Карамушки. – Ч.19. – К.: Науковий світ, 2007.–С. 129– 133.

15. Розова Т.М. Особливості креативних психотехнологій розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів // Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України (Наука і освіта). – № 4 – 5. – Одеса, 2007. – С. 143 – 147.

16. Розова Т.М. Порівняльна характеристика компонентів креативності студентів – майбутніх психологів // Генезис творчості в житті особистості: Збірник наукових статей (за матеріалами I Всеукраїнської науково-практичної конференції) / відп. ред. Н.О.Полетаєва. - Випуск 1. – Горлівка: ГДПШМ, 2007. – С. 97 – 105.

17. Розова Т.М. Динаміка психологічних особливостей нервової системи та їх вплив на професійні комунікації за умов аварії на ЧАЕС / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Чорнобильська катастрофа: 20 років потому (інтердисциплінарні аспекти)”. – Київ – Житомир: Державний фонд фундаментальних досліджень МОН України, 2006. – Ч.2. – С.59 – 61.

18. Розова Т.М. Креативні психотехнології в системі формування професійно-комунікативних здібностей студентів-психологів // Тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції „Методологія та технології практичної психології в системі вищої школи”. – К.: НПУ

імені М.П.Драгоманова МОН України, Поліграф-Центр, 2007. – С. 150 – 151.

19. Розова Т.М. Професійна спрямованість як чинник комунікативних здібностей сучасного студентства // Тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції „Методологія та технології практичної психології в системі вищої школи”. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова МОН України, Поліграф-Центр, 2007. С. 151 – 153.

20. Розова Т.М. Дослідження професіоналізму майбутніх психологів в процесі розвитку демократизації суспільства / Матеріали Шостої міжнародної науково-теоретичної конференції „XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія”. - Книга 2. – К.: Фенікс, 2007. – 270–273.

21. Кваліфікаційні роботи з практичної психології: Курсові роботи. Навчально-методичний посібник / за наук. ред. проф. Н.І.Пов'якель / Авт. кол. викл. каф. практичної психології / для студентів психологічних спеціальностей денної, заочної, дистанційної та екстернатної форм вузівської підготовки – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – 160 с. (авторським є структурування тематики та рекомендацій з курсових робіт по креативності та комунікативним здібностям – 20%).

22. Розова Т.М. Тренінг креативного спілкування та самопізнання. / Практична психологія: комплекс типових навчальних програм (для підготовки студентів спеціальності 6.010100 – „Практична психологія”) / за наук. ред. проф. Пов'якель Н.І. - Випуск 3. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С. 233–243.

23. Пов'якель Н.І., Розова Т.М. Генеза креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей у студентів-психологів: навчально-методичний посібник. – НПУ імені М.П.Драгоманова, Поліграф-Центр, 2007. – 129 с. (Авторськими є результати експериментального дослідження креативності та професійно-комунікативних здібностей – 50%).

24. Пов'якель Н.І., Розова Т.М. Креативний потенціал особистості та його становлення у майбутнього психолога: навчально-методичний посібник. – НПУ імені М.П.Драгоманова, Поліграф-Центр, 2007. – 122 с. (Авторськими є результати експериментального дослідження креативного потенціалу студентів – 50%).

АНОТАЦІЇ

Розова Т.М. Креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2007 р.

Дисертаційне дослідження присвячено теоретико-експериментальному вивченню креативності як чинника професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів. Уточнено поняття „комунікативні здібності”, „професійно-комунікативні здібності”, здійснено інтегроване вивчення професійно-комунікативних здібностей психологів у контексті їх взаємозв'язку з креативністю та її змістовими складовими. Досліджено психологічну сутність, та зміст креативності як чинника розвитку професійно-комунікативних

здібностей. Виявлено психологічні особливості професійно-комунікативних здібностей студентів-психологів, складники та показники рівнів розвитку професійно-комунікативних здібностей у студентів. Встановлено змістовні структурні складові професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів: контактність, легкість вступу в комунікативні контакти, здібності тримати комунікативні контакти, тощо. Розроблено та апробовано інтегровану розвивальну програму активізації креативності за умов застосування креативних психотехнологій.

Ключові слова: здібності, комунікативні здібності, професійно-комунікативні здібності, креативність, складові креативності, чинники розвитку професійно-комунікативних здібностей, психотехнології.

Розова Т.Н. Креативность как фактор развития профессионально-коммуникативных способностей будущих психологов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2007 г.

Диссертация посвящена проблеме теоретико-экспериментального изучения креативности как условия развития профессионально-коммуникативных способностей будущих психологов. В результате анализа психологической литературы было установлено и структурировано анализ и научные подходы к изучению креативности и профессионально-коммуникативных способностей. Проведено интегральное изучение профессионально-коммуникативных способностей психологов в контексте их взаиморазвития с креативностью и выделено структурные содержательные характеристики, особенности влияния креативности на развитие профессионально-коммуникативных способностей у будущих психологов. В результате исследования были выделены показатели профессионально-коммуникативных способностей современного психолога и установлено, что они являются многогранным личностно-профессиональным образованием, которое обеспечивает способность к оптимальной организации профессиональных коммуникаций. Обоснована роль этапа профессионализации в ВУЗе как основного в процессе активизации и фундации, именно в студенческом возрасте, профессионально-коммуникативных способностей.

Выделены составляющие профессионально-коммуникативных способностей: контактность, легкость вступления в коммуникативные контакты, организаторские способности, способность слушать и понимать других, способность преодолевать коммуникативные барьеры и другие. Установлено, что у студентов более представлены средний и ниже среднего уровни развития профессионально-коммуникативных способностей. В соответствии с выделенными психологическими особенностями профессионально-коммуникативных способностей выделены закономерности

проявления в юношеском возрасте, экспериментально доказано взаимосвязь уровня развития профессионально-коммуникативных способностей и особенностей креативности. Выделено и описано показатели креативности (оригинальность, гибкость и скорость мышления, изобретательность, склонность к риску, развитое воображение, независимость мышления и т.д.), психологические характеристики профилей креативности, которые связаны с типами и показателями креативности. Выделены два профиля: гармоничный и частичный, негармоничный. Каждый профиль имеет несколько уровней развития креативности – очень высокий (одаренный), высокий, выше среднего, средний, ниже среднего, низкий. Для гармоничного профиля креативности характерно: высокий уровень развития скорости, гибкости, оригинальности мышления, разработанности темы; высокий уровень креативного потенциала личности, личностной и социальной креативности, развитая интуиция, любознательность, и т.д. Для негармоничного профиля креативности, представленного более широко, характерно: умеренный уровень разработанности и гибкости мышления; медлительность, неразвитое воображение; неспособность к структуризации объектов и разработанности деталей, стереотипность решений и склонность к стереотипным действиям.

Констатируется, что, во-первых, профессионально-коммуникативные способности возникают на основе профессиональных целей и задач; во-вторых, профессионально-коммуникативные способности основываются на общих коммуникативных способностях; в-третьих, существуют психологические особенности личности, которые помогают или мешают развитию креативности как фактора профессионально-коммуникативных способностей.

Основу формирующей части исследования составляет программа активизации ресурсов креативности с помощью специальных психотехник, которые сгруппированы и структурированы в креативные психотехнологии. Тренинговая программа включает психотехники, помогающие развитию креативности как фактора профессионально-коммуникативных способностей будущих психологов. Креативность является условием интегрированного развития творческих ресурсов личности, в результате чего повышается уровень и характеристики профессионально-коммуникативных способностей. Контрольный эксперимент показал взаимосвязи между показателями креативности и профессионально-коммуникативными способностями студентов, а также, что специально разработанные креативные психотехнологии повышают уровень профессионально-коммуникативных способностей будущих специалистов.

Ключевые слова: способности, коммуникативные способности, профессионально-коммуникативные способности, креативность, составляющие креативности, факторы развития профессионально-коммуникативных способностей, психотехнологии.

Rozova T. Creativity as the factor of the development of professional-communicative abilities of the future psychologists. – Manuscript.

The Dissertation on inception of an academic degree of the candidate of psychological science on a speciality 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – National pedagogical M.P.Dragomanov university, Kyiv, 2007.

Dissertational research is devoted to theoretically-experimental studying of creativity as a factor of the professional-communicative abilities of the future psychologists. Notions “communicative abilities”, “professional-communicative abilities” are specified, realized integrated studying of the professional-communicative abilities of psychologists in a context of their interrelation with creativity and its substantial components. The psychological essence and content of creativity as a factor of the development of professional-communicative abilities are investigated. Psychological features of the professional-communicative abilities of the students-psychologists, their components and indexes of levels of the development of students professional-communicative abilities are considered and investigated. Substantial structural components of the professional-communicative abilities of the future psychologists are revealed: communicative contacts, abilities to get info-communicative contacts, abilities to keep communicative contacts etc. It is developed and approved integrated development program of activization creativity by means of creative psychotechnologies.

Keywords: abilities, communicative abilities, the professional-communicative abilities, creativity, the components of creativity, factors of development of the professional-communicative abilities, psychotechnologies.